

Vili Prinčič:
»V BRUCKU TABORIŠČU ...«

Založništvo tržaškega tiska, 2015;
 240 str.

»Končno!« bi lahko dejali ob izdaji nove knjige Vilija Prinčiča, ki je ob koncu lanskega leta izdal strokovno monografijo o največjem taborišču za slovenske begunce z območja soške fronte med prvo svetovno vojno. Bogato opremljeno knjigo, ki jo dopolnjujejo zgodovinske fotografije, načrti in sezname, je izdalo Založništvo tržaškega tiska. Spremno besedo je prispevala primorska zgodovinarica dr. Petra Svobljak, sicer vodilna slovenska specialistka za prvo svetovno vojno in predstojnica Zgodovinskega inštituta Milka Kosa pri ZRC SAZU v Ljubljani.

Wagna pri Lipnici na Štajerskem, Gmünd ob češki meji, Bruck na Litvi in Steinklamm v Spodnji Avstriji so bila najpogostejša imena krajev, ki so od vzpostavitve soške fronte maja 1915 naprej krožila med slovenskimi begunci iz krajev vzdolž reke Soče. Avstro-ogrsko civilne in vojaške oblasti so namreč poskrbele za umik civilnega prebivalstva (žensk, otrok, starejših) z območja spopadov. Ob vzpostavitvi soške fronte se je namreč napadalcem po robu postavila precej šibkejša vojska avstro-ogrskih branilcev, ki pa je uspela ubraniti načrtovani italijanski prodor proti notranjosti monarhije. Branilci so izpraznili kraje na desnem bregu reke Soče, z izjemo dveh strateško pomembnih mostišč pred Gorico in Tolminom. Večina civilnega prebivalstva iz krajev ob Soči in na Krasu se je tako v več valovih umaknila v notranjost lastne države, v begunstvo je odšlo približno 80.000 goriških Slovencev. Preostalih 10 do 12.000 slovenskih beguncev (Breginjski kot, Kolovrat, Kambreško, Brda) pa je evakuirala italijanska zasedbena oblast in jih razselila po različnih pokrajinah v notranjosti Kraljevine Italije.

Skrb za begunce je prevzelo avstrijsko notranje ministrstvo, avstrijska vlada pa je izdelala sistem oskrbe in zavetišč, da bi se tako izognila preteči zmedji. Njena navodila so prejemale politične oblasti, ki pa so hkrati določile tudi uprave za posamezna begunska taborišča. Za begunce so poskrbele tudi avstrijske dežele, ki niso ležale na območjih spopadov, in nekatere



občine. Tisti slovenski begunci iz obsoških krajev, ki niso imeli sorodnikov oziroma znancev v zaledju, na Kranjskem ali Štajerskem, niti dovolj denarja, da bi si lahko zagotovili bivanje ali priskrbeli delo v večjih mestih ali na podeželju, so bili poslani v eno izmed teh begunskih taborišč oziroma v oddaljene begunske kolonije, tja do Češke in Moravske, daleč proč od fronte in domačih krajev.

V avstrijskem mestecu Bruck ob reki Litvi (nem. Bruck an der Leitha), jugovzhodno od Dunaja in tik ob meji z Ogrsko, je stalo med prvo svetovno vojno veliko leseno begunsko taborišče, od druge polovice oktobra 1915 namenjeno izključno slovenskim pregnancem z območja soške fronte. V dobrih treh letih je skozi to barakarsko naselje šlo od pet do sedem tisoč slovenskih beguncev iz obsoških krajev. Ob obeleževanju stoletnice prve svetovne vojne in soške fronte je tako končno izšla tudi knjiga z naslovom »V Brucku taborišču ... 1915–1918«, ki podrobno opisuje tragedijo ljudi, ki jih je vojna pognala na negotovo pot begunstva in životarjenja po begunskih zbirališčih, osredotoča pa se na največje med njimi. Sam naslov monografije je vzet iz priložnostne pesmi, ki jo je novembra 1917 prav v taborišču Bruck na Litvi napisal begunec Justin Markočič.

Avtor knjige je upokojeni zamejski kulturni delavec, raziskovalec in publicist Vili Prinčič, doma iz Pevme pri Gorici, ki svoje vsestransko

delovanje usmerja tudi v obdobje prve svetovne vojne. Poleg številnih člankov in zgodb na to temo je tako že pred dvajsetimi leti izdal knjigo »Pregnani – pričevanja goriških beguncev«, v kateri je popisal skoraj sedemdeset begunskih zgodb iz prve svetovne vojne. Pri tem se je naslanjal na ustna pričevanja starejših prebivalcev Goriške, danes ni med njimi nihče več živ.

Številni begunci so za avstro-ogrsko državo in vojsko pomenili novost, na katero so bile oblasti praktično povsem nepripravljene in so se morale s tem sproti soočiti. Poleg tega begunci oziroma pregnano civilno prebivalstvo ni imelo urejenega pravnega statusa; njihovega položaja namreč tedanje vojno pravo še ni urejevalo. Slovenske dežele v habsburški monarhiji so se sicer s prvimi begunci med prvo svetovno vojno srečale že jeseni 1914, ko so tudi pri nas iskali zatočišče Poljaki, Ukrajinci in Judje iz daljne Galicije in Bukovine. Vendar jih na Goriškem in Tržaškem ne najdemo, kajti državne oblasti so očitno slutile skorajšnji začetek spopadov z Italijani, sicer nekdanjimi zavezniki. Ob italijanskem vstopu v prvo svetovno vojno pa se je begunska problematika odprla tudi na jugozahodu monarhije. Do konca vojne je bilo z vojnih območij celotne monarhije pregnanih približno pol milijona beguncev, od tega slaba polovica iz krajev, ki so jih prizadeli boji med Avstro-Ogrsko in Italijo.

Gradivo za knjigo o begunskem taborišču v Brucku je avtor črpal iz dunajskih arhivov in prispevkov takratnih slovenskih časopisov (Slovenec, Slovenski narod, Goriška straža). Nesebično mu je priskočil na pomoč tudi g. Friedrich Petznek, domoznanski raziskovalec iz Brucka in gonilna sila tamkajšnjega zgodovinskega društva ter krajevnega muzeja. Poleg tega je Prinčič gradivo zajemal tudi iz zbranih osebnih pričevanj goriških beguncev, ki so na lastni koži doživeli vso krutost pregnanstva med prvo svetovno vojno, ter iz zapisov goriškega rojaka in dvornega svetnika Mihaela Gabrijelčiča, ki je v Brucku opravljal službo zastopnika beguncev in o tem poročal državnim oblastem na Dunaju.

Vili Prinčič je uspel podrobno opisati vzroke za begunstvo, začetek nastajanja taborišča v Brucku (do prihoda goriških Slovencev so ga naseljevali Judje iz Galicije), samo delova-

nje taborišča, različne tamkajšnje službe in ustanove (šola, vrtec, delavnice), življenjski vsakdan (prehrana, delo) in razne slovesnosti ter razvejano duhovno oskrbo, ki jo je vodil kanalski dekan Anton Berlot s tremi duhovniki-pomočniki. Avtor se je osredotočil na številne zgodbe malih ljudi, prisilno bivajočih v tujem svetu v času negotovosti in življenjskih preizkušenj.

Dodatno vrednost monografije o Brucku predstavlja tudi objavljen fotografski material, nekatere slike in originalni načrti tako sploh prvič stopajo pred bralce. Hkrati pa knjigo bogatijo tudi sezname z imeni, priimki in izvorom približno 700 umrlih in okrog 180 rojenih goriških Slovencev v taborišču Bruck ob Litvi. Tako izvemo, da se je zadnji begunski otrok tam rodil 10. januarja 1919, torej dva meseca po uradnem koncu prve svetovne vojne.

Vsekakor gre za natančno sestavljeno delo, ki ga velja vzeti v roke. Še danes skorajda ne najdemo družine na širšem goriškem območju, ki ne bi imela med prvo svetovno vojno kakšnega sorodnika v Brucku na Litvi ali v katerem od ostalih begunskih taborišč.

Hkrati zapisana pripoved predstavlja nov, pomemben kamenček v mozaiku goriške preteklosti, ki je bila žal prevečkrat prezrta in pozabljena za časa življenja naših prednikov. Bralca v vsej svoji aktualnosti nagovarja in opominja prav v času, ko na evropska vrata znova trkajo begunci, pregnanci in migranti ter iščejo svoj košček miru in boljšega življenja.

RENATO PODBERSIČ ML.

Brina Ivanetič: TELO IN NIČ

Zgodovinski atrij, Mestna hiša Ljubljana;

9. 3.–3. 4. 2016;

Kustosinja: Katarina Stopar

Po atriju ljubljanske mestne hiše se te dni sprehajajo dolgi in mrki obrazi z zaprepasčenimi pogledi. In ne, za to situacijo ni kriva politika, pač pa prva samostojna razstava umetnice Brine Ivanetič, ki gostuje v hiši. Mlada kiparka, ki ravno končuje študij na ljubljanski ALUO, je na ogled postavila dva projekta, ki nikogar nista pustila hladnega.



Takoj ko vstopiš v atrij, preseneti speči človek na beli postelji. Upočasniš korak, saj se bojiš približati, da ga ne bi zmotil v spokojnem počitku. Stojiš in opazuješ. Slišiš žvrgolenje ptičev, zvonjenje zvonov bližnje cerkve, povsod okrog pa odmevajo oddaljeni zvoki mesta in pridušen šepet sprehajalcev te pomirja. Opogumiš se in se počasi sprehodiš do postelje. Srce začne biti hitreje, ko se zavrtiš okrog in ugotoviš, da je postelja pravzaprav prazna. Nikogar ni, le silhueta niča spečega. *Ko spimo nas ni* (2012) je železna konstrukcija z mavčnim ulitkom postelje, na katero je avtorica odličila površino speče figure. Vidi se, da umetnice ne zanima forma kot taka, pač pa oblika, katere del je prazen prostor. Ta izpraznjenost pa ni praznina, ampak jo lahko dojemamo kot odsotnost figure, ki je za seboj pustila določen odtis. V Brininem delu figura umanjka, kljub temu pa je njena prisotnost jasna in določujoča. Prva asociacija, ki mi pride na misel ob majavi postelji in spečemu, so sanje. Ko človek sanja, je v drugem svetu in telesa v bistvu ni. V smislu, da je osvobojen svoje fizičnosti in se vse odvija na mentalni ravni. Umetnica je to notranje izkustvo ponazorila z mankom subjekta, ki je lahko kdor koli, tako kot so sanje lahko kar koli. V tem primeru postanejo objekt, ki s krhkostjo uporabljenega materiala nakazuje konec.

Na drugi strani atrija, obdanega z arkadami, se srečaš s črnim kubusom, ki pred tabo kraljuje kot nekakšen Kubrickov monolit iz *Odiseje*. Večkrat se sprehodiš naokrog, preden te tema povabi v notranjost in izbereš dovolj poguma, da vstopiš v črnino. Zgledaš stol, ki čaka, da bo obiskovalec zasedel prostor in se srečal s svojo prihodnostjo. Trenutke tišine zmoti globoko dihanje

in stopnjevano kašljanje. Je kdo s teboj v tem majhnem prostoru? Takrat jih zagledaš; z vseh štirih sten te obdajajo svetleče figure oseb, ki prežijo nate. Zvok dodatno animira to prisotnost, ki zapolnjuje prostor. Ko pogledaš pobližje, ugotoviš, da so to nekakšne črne maske, ki se kot duhovi v kriku stegujejo proti tebi. Če zapreš oči, te tema pogoltne in tvoje misli lahko prepelavi razmišljanje o minljivosti. V misli se prikraide ideja o subtilnem *memento mori*, ki ga avtorica verjetno ni dodala zavestno. Bolezensko stanje kašljajočih figur asociira na trpljenje pred smrtjo in vedno bolj se zavedaš lastne navzočnosti. Zagrabi te občutek tesnobe, saj sediš v temni kletki, ujet v življenje in neizogibno smrt. Globoko zadiháš, ko se začnejo figure ugašati ena za drugo, organsko dihanje pa se umirja. Konec je. Stopiš ven in se zamisliš – kljub temu da nas mediji konstantno bombardirajo s smrtjo, nas močno zadane, ko se ji približamo in se soočimo z njo, čeprav le metaforično. Šele takrat se zavemo, kaj v resnici pomeni, in vidimo, da je še vedno tabu. Ampak zakaj sem takoj pomislila na smrt? Dihanje, čeprav boleče, nakazuje življenje, osebe v kocki so še vedno žive. Izkušnja v kubusu je bolj izkustvena kot estetska, za nekatere lahko celo meditativna in definitivno na tebi pusti pečat. Maske so pravzaprav medicinske konstrukcije, ki jih na onkološkem inštitutu uporabljajo pri obsevanju pacientov. Simbolizirajo individualne obraze anonimnih bolnikov, katerih zgodbe pa za polno doživetje sploh niso pomembne. Povežem jih lahko z ritualnimi posmrtnimi maskami, vendar imajo razstavljene funkcionalno vlogo in ne razkrivajo identitete. Kot v sosednjem delu je tudi tu lahko za njimi kdor koli.

Intimno doživetje v avdio-vizualni instalaciji *Telo in nič* (2016) te lahko navda z grozo in strahom pred prihodnostjo, prav tako kot strmenje v prazno posteljo, v kateri ni nikogar. Dialog med deli je tako bolj doživljajski kot konceptualen in te prisili, da pogledaš sam vase in se soočiš s sabo. Posameznik, ki je prisoten skozi praznino, postaneš ti sam in brezosebna silhueta dobi obraz.